

מנחה לאהרן – נושאים יסודיים בסדר נשים

מאת הרב דניאל וולף, הוצאת ישיבת הר עציון, אלון שבות (מהדורה שנייה, התשס"ח)

ספרי חידושים אינם יוצאים לאור, על פי רוב, ע"י תלמידי חכמים המשתייכים לציבור הדתי-לאומי, וגם את המעט שיוצא קשה לסווג כספרים ב"לומדות". 'מנחה לאהרן' אף הוא אינו ספר חידושים, אך נראה שנכון לשייך אותו לספרים ב"לומדות". מחבר הספר, הרב דניאל וולף, מספר בהקדמתו לספר כי השיעורים שאותם העביר, ואשר על פיהם נערך הספר, הינם חלק מתכנית לימודים שפיתח על מנת ש"תהווה בסיס ויסוד לרקע הלמדני הנחוץ ללומדים", הוא אשר אמרנו "לומדות".

א. "לומדות" מהי?

מן הראוי לצאת קצת ממסגרת ההערכה על הספר 'מנחה לאהרן' בשביל להבין יותר את הרקע למילת המפתח שהוזכרה בפתחה – "לומדות".

ההתפתחות העצומה שלה זכה לימוד התורה בישיבות ליטא בדור שלפני מלחמת העולם הראשונה ובדור שבין שתי המלחמות, היא מן המפורסמות. בין אם ההתייחסות לתופעה זו תהיה חיובית בעיקרה ובין אם תלווה בביקורת מתונה עד חריפה, לומד התורה בן זמננו לא יוכל להתעלם ממנה, והר"מ, מלמד הגמרא לתלמידים צעירים או מבוגרים, מוכרח להכיר לשומעי לקחו את דרכי החשיבה שהתפתחו בבתי המדרשות שבהן הופיעה.

אלא שרכישת אותן דרכי חשיבה מחייבת התגברות על יותר ממכשול אחד. בצורה גסה נאמר כי על מנת להיות רגיל לחשוב ב"לומדות" לא די לדעת ללמוד על אתר, כדי להתגבר על המכשול הראשון, הנמצא בהקשר שבו נאמרים הדברים. יש לדעת לשאול ולהשיב, למשקל ולמיטרי כדרכה של תורה, מה שרגילים לכנות "העמקה". לשם כך יש צורך להתגבר על מכשול נוסף, רכישת היקף ידיעות. ההיקף האמור אינו להיות עקר, הוא צריך להיות מאותו המין של העמקה, "היקף למדני" או "היקף בלומדות".

ב. "מבוא בלומדות"

הצורך להתגבר על המכשול האחרון הוא העומד מאחורי הולדת הספר 'מנחה לאהרן'. לא "מבוא בלומדות" לפנינו, היינו מטרת הספר אינה לחנך לחשיבה למדנית, אלא "מבוא בלומדות". להתחיל את הלימוד ההיקפי והעיוני מנקודת פתיחה מתקדמת, המאפשרת ללומד יכולת קליטה של המושגים שבהם הוא נתקל מתוך הקשרם הרחב המשתרע אל מעבר למה שמזדקר לו בלימוד דף הגמרא הספציפי שבו הוא עסוק ברגע הנתון. על אף האמור, אין לשייך את 'מנחה לאהרן' לז'אנר ספרי הכינוס התורניים כדוגמת "האנציקלופדיה התלמודית" או "אוצר מפרשי התלמוד", שכן הכינוס שישנו בספר הוא תולדה של הצורך במילוי חוסר הקיים אצל הלומדים גם מן ההיבט החינוכי. ולא רק מחמת הרקע לכתיבתו, בצורה של שיעורים שבעל פה, אלא גם מחמת האופן שבו הדברים מוגשים בו בצורה המציגה את המושג הלמדני מתוך משא ומתן ראשוני במקורות הרלוונטיים לגביו.

נוגע ולא נוגע, כך ניתן לתאר את הרצאת הדברים של הרב וולף. מצד אחד להכניס את הלומד לתוך הנושא, ומן הצד השני להיזהר מלהתחפר במקום אחד ובכך לצאת מהמסגרת שהתווה לעצמו בתחילה. אין כל ספק כי בדרך זו יש הכרח לוותר על היקף והעמקה, כפי שמתוודה המחבר בהקדמתו לספר. אך נראה שדרך זו צלחה לו, ונשאר בה גם מן הטעם הטוב של ההעמקה בסוגיות. עם כל זאת, יש להסתפק בשאלה אם בצורה הראשונית של העברת הדברים בשיעור אכן יכולים היו שומעיו להפיק ממנו את התועלת לצורך הלימוד היומיומי שלהם. ביתר שאת אמורים הדברים אם שומעי השיעורים היו תלמידים בשנות הלימוד הראשונות שלהם. בנקודה זו, כמדומה, שבים אנו אל המכשול הראשון, שנזכר בדברינו לעיל: היכולת להקנות לתלמידים את האפשרות להתגבר על מכשול זה מחייבת הרבה מעבר למתן שיעורים כדוגמת אלו שעל פיהם נערך הספר 'מנחה לאהרן'. כאן רק העמידה 'פה אל פה' ודווקא 'על אתר' בהתחפרות בעומק הסוגיה היא שמביאה לתוצאות המקוות. מסיבה זו ייחסו בישיבות ליטא חשיבות מרובה ל"דיבור בלימוד", ועל כך יש להוסיף כי החכמה לחנך תלמידים לחשיבה למדנית, צעירים או מבוגרים, היא סוד שאין כל נייר סופגו ואף לא כל פה זוכה לו. מהי דרך הרצאתו של הרב וולף? ובכן, כמעט לכל נושא בספר ישנה הקדמה קצרה, של לא יותר משורות אחדות על פי רוב, שבה מוסבר במילים פשוטות הנושא עצמו. לאחר מכן ישנם פרקי משנה הממוספרים לפי סדר ה-א"ב ובהם מועלים נושאי הדיון העיקריים בנושא זה. לעתים המקור בש"ס (כגון בסימן יא: עדות לקיום הדבר), לעתים מחלוקת מרכזית בגמרא שסביבה מתמקד הדיון (כגון בסימן יג: עדות בגירושין), ובמקרים רבים הסברת מהותו של הדיון.¹ פרקי המשנה מחולקים אף הם לעתים לתתי-פרקים² ובתוך כל אלו מובאים הדיונים גופם, מקורות והסברים. כך לדוגמה בסקירת הנושא "התרת עגונה בעד אחד", סימן טו בספר, מוסברת בהקדמה הבעייתיות ההלכתית בכך שעד אחד יתיר אשה מחזקת נישואיה. בפרק השני מובאים הטעמים שנאמרו בגמרא לכך (מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה וכו', אשה דייקא ומינסבא, מילתא דעבידא לאיגלווי). בפרק השלישי מובאות שיטות הראשונים בנושא (תקנת חכמים, הפקעת הקידושין, מסירה לחכמים). בפרקים הרביעי והחמישי מורחב הדיון בהסבר הטעמים "אשה דייקא ומינסבא" ו"מילתא דעבידא לאיגלווי" שהובאו בגמרא והיחס ביניהם ובין הטעם הנוסף המובא בגמרא, וכן מובאים הסברי הראשונים. בפרק השישי נידון הכלל "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים".

ג. קידושין באשת איש

בכדי לטעום קצת מן הספר ניטול לדוגמה את סימן ט, הסימן הקצר ביותר, הסוקר את הטעמים לכך שלא ניתן לקדש אשת איש.³ מפורסמת מחלוקתם של האחרונים בטעם הדבר. בעל ה'פני

¹ בספר עצמו נעשה שימוש חוזר ונשנה במילה "אופי" באשר למושגים המוסברים בו: אופי הקידושין, אופי הנישואין, אופי איסור נידה, אופי שליחות לדבר עבירה ועוד ועוד. ללומדים שלא הורגלו מצעירותם לשימוש במטבע לשון זו נשמע הדבר צורם.

² יש להצטער על כך שבתחילתו של הספר מובא רק "תוכן עניינים" כללי לסימני הספר ולא תוכן עניינים מפורט לפרקים ולתתי הפרקים שבכל סימן.

³ הכותרת שניתנה לסימן זה: "אשת איש" אינה מדויקת, ומן הראוי היה לכנותו "אי תפיסת קידושין באשת איש" או בדומה לכך.

יהושע' (גטין מג, א) תלה זאת בכך שאין קניין אחר קניין, ואילו בעל ה'אבני מילואים' (סי' מד סעי'**** ד) כתב שאיסור ערווה החל על האשה הנשואה הוא שמונע מקידושין של אדם אחר לחול עליה. בשיעור קלאסי של ר"מ בישיבה תובא מן הסתם המחלוקת, ולאחריה תובאנה ראיות לכל שיטה תוך ניסיון להסביר כיצד יתבאר המקור שממנו הראיה, דברי הגמרא או דברי אחד הראשונים, באופן שלא יקשה מתוכו על אף אחת מהשיטות. ר"מ מחדש לא יסתפק בהבאת הראיות המפורסמות בסוגיה זו, אלא ינסה את כוחו בהבאת מקור חדש המכריע לטובת אחת השיטות, או בדרך הסברה חדשה המבטלת את הטעמים הנזכרים או מאירה אותם באור חדש. סגנון העברת הדברים ב'מנחה לאהרן' שונה. בראש הסימן מוצעים שני הטעמים האמורים בצורה מופשטת, ולאחר מכן מובאים בצורה ממוספרת שבעה מקורות שעל פיהם ניתן לדון בנושא באופן ישיר: מחלוקתם הנזכרת של הפני יהושע והאבני מילואים, חמישה מקורות מן הש"ס (גיטין, קידושין ויבמות) ומקור אחד מן הראשונים (רא"ה בשטמ"ק כתובות). תוך כדי הבאת המקור מצביע הרב וולף על ההבנה הפשוטה בו המורה כאחת השיטות מבלי לנסות ליישב את המקור לפי השיטה החולקת.

כך המקור הראשון מן הש"ס בנושא האמור הוא הגמרא בפרק תשיעי ממסכת גיטין (פב, ב) שבה מובאת דעתו של ר' אליעזר הסובר כי יכול אדם לקדש אשה אך לאפשר לאדם אחר לקדש אותה גם כן, באומרו "הרי את מקודשת לי חוץ מפלוני". מסוגיא זו מסיק הרב וולף כי לדעת ר' אליעזר הדבר המונע מקידושי אחר לחול הוא הקניין, ולכן כאשר מראש מאפשר המקדש הראשון שגם קניין קידושין של אדם אחר יחול אין מניעה בכך. אילו היה שם ערווה על אשה זו, לא היו קידושי אדם אחר יכולים לחול ולכן מוכרחים לומר, טוען הרב וולף, כי ר' אליעזר סובר שאדם המקדש באופן של "חוץ מפלוני" מחיל על האשה המקודשת שם אשת איש מן ההיבט הקנייני, אך איננו מחיל עליה שם ערווה. את הראיה עצמה מדעת ר' אליעזר וגם את דרך ההסברה ניתן כמובן לדחות⁴, אך די בהבאת המקור וההסבר הנלווה לו כדי להכניס את הלומד לסוגיה, ולדרך החשיבה הנצרכת בה.

ד. הספר ומקורותיו

כמתבקש מספר מבוא, רוב המקורות המובאים בספר הם גמרות וראשונים, אולם מקומם של ספרי האחרונים לא נפקד. האם יש במקורות של הספר בכדי ללמד על דרך הלימוד של הרב וולף? כמדומה שהתשובה חיובית. מתוך ההפניות המועטות באופן יחסי לספרים מדור "ראשי הישיבות", כפי שנהוג לכנותם, רובן הן לספרים מאסכולת בריסק: ר' חיים, הגר"ז, והגר"ד סולוביצ'ק⁵. אין פלא בדבר, שכן הרב וולף הוא תלמידם של הגר"ד זצ"ל ויבל"א חתנו הרב אהרן ליכטנשטיין, כפי שמעיד עליו הר"א ליכטנשטיין במכתב הברכה המובא בראש הספר. האם הרב וולף איננו מעיין בספרים ידועים ומפורסמים כמו 'אבן האזל', 'קהלות יעקב' ו'שיעורי ר'

⁴ יש להעיר שאם לא חל על האשה שם ערווה הרי שבן הנולד לה מאיש זר לא יהיה ממזר, באשר לדינו של הבועל יש להסתפק אם יהיה במיתה או לא. ובעיקר הדברים מה שפשוט לו לרב וולף ש"קשה לומר שקיים איסור ערווה חלקי של אשת איש" הרי שאפשר להסביר ששם הערווה הוא תוצאה של המעמד הקנייני ולכן קיים גם קיים איסור ערווה חלקי של אשת איש.

⁵ פעמים אחדות בספר מובאות שמועות בעל פה מבית "בריסק", ובמפתח המקורות שבסוף הספר אין אזכור לאלו, וחבל. חשיבותן רבה יותר מאשר המפתח לפסוקים המובא בו שכמעט ואיננו משמעותי לספר מעין זה.

שמואל' שאין להם ולו אזכור אחד בכל הספר? מסתבר שאף אלו נמצאים בספרייתו, אלא שיצא כך שמקומם נפקד מהשיעורים הספציפיים שעל פיהם נערך הספר, ויעידו על כך ההפניות המעטות שישנן לדברים בשם ר' שמעון שקופ, החזון איש, הגרנ"ט ור' אלחנן וסרמן, אף שאלו אינם שייכים לאסכולת בריסק.⁶

ה. את אשר ישנו ואת אשר איננו

"נושאים יסודיים בסדר נשים", היא כותרת המשנה של הספר, ואכן לאורך עשרים ושנים הסימנים שבספר מכניס המחבר את הקורא-הלומד לתוך הסוגיות הידועות של סדר נשים בצורה בהירה ומוסברת, כך שניתן לומר ללא הגזמה שניתנת ביד הלומד אפשרות לרכוש בקיאות ב"לומדות" המאפיינת את סדר נשים. עם זאת, קשה לומר שהספר מקיף את הנושאים היסודיים בסדר נשים. נכון יותר לומר כי הוא מקיף, פחות או יותר, את הנושאים מסדר נשים הנלמדים בשנות הלימוד הראשונות בישיבה. בעיקר בולט הדבר באשר למסכת כתובות וחלק ההלכה הנובע ממנה. אין בספר ולו סימן אחד העוסק בנושא חיובי הבעל כלפי אשתו הנשואה,⁷ חיוב כתובה, מזונות והמסתעף מהם – עניינים התופסים את עיקרה של מסכת כתובות מפרק רביעי ואילך, ומהווים במידה רבה את לבו של חלק אבן העזר של השולחן ערוך. סקירתם של נושאים אלו כשלעצמם יכולה הייתה לפרנס ספר במתכונת דומה לזו של 'מנחה לאהרן'.

דוגמה נוספת ולא מפתיעה לחתך המאוד-מסוים של הנושאים הנסקרים בספר, היא היעדר סימן העוסק באיסור ייחוד, אף שעיקרו בסוגיה בסוף קידושין, תוצאותיו להלכה בסי' כב בשו"ע אה"ע, והשתייכותו הנושאת ודאי אף היא תואמת את הנושאים הנסקרים בספר. לעומת זאת, ישנה בספר סקירה של נושאים שהשתייכותם הנושאת וגם ההלכתית אינה בדווקא, או שאינה כלל, בראש מעייניהם של לומדי חלק אה"ע שבשו"ע, אולם מקורם בש"ס הוא בעיקר בסדר נשים: עבדים ועבדות, דברים שבלב, תנאים, שליחות וזכייה.

* * *

"הספר הנוכחי עוסק בסוגיות הקשורות ל'אבן העזר' ולסדר נשים", כותב הרב וולף בראש הספר. ממשמע שנאמר "הספר הנוכחי" יש לדייק שבדעתו שיהיו גם 'הספרים הבאים'. לומדי התורה, אילו רק ישכילו לעיין בהם, ימצאו ברכה גדולה.

⁶ הספר כולו כאמור מיוסד על סגנון הלימוד הישיבתי הטהור. אולם בהערת אגב בספר (הערה מס' 9 בעמוד 21) מובאת הוכחה המתבססת על דרך הלימוד המחקרית. הרצאת הדברים שם וסתירת ה"הוכחה", כביכול, בוודאי הייתה מעלה גיחוך על פניהם של אנשי מחקר התלמוד.

⁷ בדרך אגב ישנה התייחסות קצרצרה לנושאים אלו בהערה מס' 10 בעמוד 22 בספר, בפרק העוסק באופי הקידושין.